

УДК 342.95+316.624.3

Л. Сукмановська,

викладач кафедри адміністративного права та адміністративного процесу
факультету з підготовки фахівців
для підрозділів кадрового забезпечення та міліції громадської безпеки
Львівського державного університету внутрішніх справ

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: ДОСЛІДЖЕННЯ АКТУАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ

Проблема насильства в сім'ї є надзвичайно важливою передусім тому, що сім'я є основою суспільства, вона повинна перебувати під особливим захистом держави. Глибокі соціально-економічні перетворення, низька соціальна захищеність сімей, економічна криза, безробіття та матеріальна, а також моральна нестабільність призводять до негативних тенденцій із зростання кількості випадків вчинення домашнього насильства.

Мета і завдання дослідження полягають у розкритті сутності поняття насильства в сім'ї, аналізі причин домашнього насильства, сфер, де воно трапляється щодо жінок, а також наслідків, які тягне за собою ця актуальна проблема сьогодення.

Питанням щодо причин, динаміки та наслідків внутрішньо-сімейної агресії присвячені праці О. Морозова. Значний внесок у дослідження причин та проблематики питань попередження насильства в сім'ї зробили відомі українські та зарубіжні вчені: Л. Адісон, О. Бандурка, О. Бойко, А. Васильєва, Г. Джагупова, Ф. Думко, О. Єршова, Г. Запорожцева, Я. Квітка, О. Ключев, А. Алексєєв, Ю. Антонян, Д. Форде, В. Глушков, О. Ковальова, К. Левченко, В. Брижик, І. Дроздова, А. Галай, А. Долгова, О. Джужа, О. Коломоєць, В. Колпаків, А. Комзюк, Г. Пономаренко, М. Тучак, В. Ревін, О. Штанькота, О. Коноваленко, Н. Шамрук, Я. Іваніш, Х. Ярмакі, В. Стаднік та інші.

Проблема жорстокості та насильства в сім'ї, що існує в нашому суспільстві, є надзвичайно актуальною. Одним із основних принципів правової держави, орієнтованої на соціальні цінності, є забезпечення охорони життя, здоров'я кожного члена суспільства, його честі і гідності, безпеки та недоторканості. Насильство і жорстокість у сім'ї не лише руйнують гармонійний мікроклімат у ній, а й виступають однією з передумов злочинності в суспільстві загалом. Проблема насильства в сім'ї в Україні не є локальною, притаманною виключ-

но нашій державі. Як і в багатьох інших країнах світу, простежуються тенденції до поширення насильницьких дій у сім'ях, на міжособистісному рівні, у стосунках між подружжям, батьків з дітьми тощо.

Важливим є визначення поняття «насільство». Залежно від мети можна виділити два підходи до цього визначення: широкий і вузький. Відомий фахівець із запобігання домашнього насильства Луїс Аларкон дає наступне широке визначення насильства: «Насільство – це дії, які здійснюються одним (чи декількома особами), що характеризуються такими ознаками: 1) відбуваються навмисно, спрямовані на досягнення визначеної мети; 2) завдають шкоди (фізичної, моральної, матеріальної тощо) іншій особі; 3) порушують права і свободи людини; 4) той, хто чинить насільство, має значні переваги (фізичні, психологічні, адміністративні тощо), що унеможливує ефективний самозахист жертви від насільства» [1].

Що ж стосується вузького підходу, то він передбачає дії, що мають ознаки злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України, чи правопорушень, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення. Як відзначає І.Р. Кузьміна, «розширювальне тлумачення насільства в родині позбавляє це поняття якісної визначеності, розвиває його сутність і змістовні характеристики. Ототожнює насільство з будь-яким видом примусу, що неминуче призведе до неефективності наслідкової реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності за насільницькі дії у сфері сімейних стосунків». Насільство в родині являє собою передбачене нормами кримінального права навмисне зазіхання у сфері сімейно-побутових стосунків, що заподіюють фізичну й психологічну шкоду жертвам злочинів [2, с. 583].

Як зазначає Л.В. Сердюк, насільство – це зовнішній зі сторони інших осіб навмисний і протизаконний вплив на особу (чи групу осіб), який здійснюється проти його

волі, здатний завдати йому органічну, фізіологічну чи психічну травму, обмежити свободу його волевиявлення чи дій [3, с. 22].

Насильство – це дії, які вчиняє одна або кілька осіб, і які:

- чиняться умисно та спрямовані на досягнення певної цілі;
- спричиняють шкоду (фізичну, матеріальну, моральну) іншій особі;
- порушують права та свободи потерпілої особи;
- унеможливають ефективний захист жертв насилля (той, хто чинить насильство має значні переваги (фізичні, матеріальні, психологічні, адміністративні тощо)).

Вчені-криміналісти звертають увагу на те, що найбільш поширеними злочинами, що вчиняються у сфері сімейно-побутових відносин, є навмисні насильницькі злочини, що посягають на суспільні відносини, ядром яких є охорона фізичного статусу особистості (її життя, здоров'я, тілесна недоторканість), обов'язкову ознаку об'єктивної сторони яких становить фізичне насильство над особистістю, спроба чи погроза його застосування. До цих злочинів, на думку Л. Крижної, можуть бути віднесені «протиправні, суспільно небезпечні діяння, що посягають на життя, здоров'я, честь, гідність і майно потерпілих, які фактично є наслідком неправомірного розв'язування (вирішення) конфліктів, що виникли на ґрунті конкретно-особистісних сімейно-побутових (невиробничих) відносин і були мотивовані ворожістю, заздрістю, помстою, ревнощами або хуліганськими спонуваннями винного чи його прагненням до самоствердження, реалізації агресивних стереотипів і т.п. Винного та потерпілого об'єднували сімейні, родинні зв'язки, дозвільне спілкування тощо» [4, с. 43]. Думку науковця можемо підтвердити статистичними даними, котрі свідчать про те, що за 2013 рік з 56 умисних вбивств, вчинених у Львівській області в Україні, 18 вчинено на ґрунті конкретно-особистісних, сімейно-побутових відносин.

На сьогодні на міжнародному рівні немає єдиного визначення поняття «насильство в сім'ї». ООН визначає насильство в сім'ї як «прояв історично нерівноправного розподілу влади в стосунках між чоловіком і жінкою» [5, с. 56].

Американським науковцем Г.Г. Еквіно дано визначення поняття насильства в сім'ї як «вчинення одним із членів родини чи домашнього господарства по відношенню до іншого однієї чи кількох з означених нижче дій: спроби завдати або завдання тілесних ушкоджень: погрози неминучими

тілесними ушкодженнями; примушування до статевих стосунків за допомогою сили чи погрози» [6, с. 25].

Ліз Келлі вважає, що «сьогодні визнається, що домашнє насильство включає різноманітні комбінації фізичних і сексуальних нападів, а також різних форм психологічних та економічних зловживань... Домашнє насильство – це постійна система насильства і зловживань. Це ситуація повторюваної віктимізації, де жертва є вразливою саме тому, що вона живе разом з нападником і відчуває лояльність та навіть любов до нього» [7, с. 88].

Р. Безпальча, М. Шкурлат та О. Кустова висловлюються про насильство в сім'ї як про «діяльність чи бездіяльність одного з членів сім'ї, спрямовану проти інших членів сім'ї, використання існуючої чи створеної завдяки обставинам переваги сили чи влади, яка позбавляє членів сім'ї особистих прав і свобод, стає загрозою для їх життя і здоров'я (фізичного чи психічного), завдаючи страждань і ушкоджень» [8, с. 45].

Домашнє насильство – акт зумисного залякування, фізичного нападу, побиття, замах сексуального характеру чи будь-яка інша неправомірна поведінка одного партнера по відношенню до іншого [9, с. 170].

Із Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» вбачається, що насильство в сім'ї – будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина, наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю [10]. Таким чином, законодавець виділяє фізичне, сексуальне, психологічне та економічне насильство в сім'ї.

Слушною є думка К. Левченко, яка вважає, що ще донедавна домашнє насильство вважали особистою справою людини або сім'ї. Сім'я позиціонувалась як одиниця права, і втручатися в сімейні справи було заборонено. Десятиріччями жінки боролися за те, щоб насильство в сім'ї визнали порушенням прав, яке мають регулювати правоохоронні органи й держава. Наявність ефективного законодавства в Україні наблизитиме нас до Європи, бо, зрозуміло, туди треба йти з конструктивними змінами до нього [11, с. 53].

Від насильства в сім'ї можуть потерпати всі члени родини, проте найчастіше воно стосується слабких, нездатних себе самостійно захистити та залежних членів сім'ї: жінок, дітей, людей похилого віку, осіб з

обмеженими фізичними або психічними можливостями.

Одна із принципових особливостей такого насильства полягає в тому, що воно має системний характер, тобто не є випадковістю чи прикритим епізодом.

Друга принципова відмінність сімейного насильства від інших агресивних актів полягає в особливостях відносин між об'єктом і суб'єктом насильницьких дій. На відміну від злочину, скоєного на вулиці незнайомцем, сімейне насильство виникає у відносинах між близькими людьми, які є подружжям чи близькими партнерами, колишнім подружжям, батьками і дітьми, іншими родичами, особами, які були заручені чи збираються (збирались) одружитись.

Третя особливість сімейного насильства полягає в тому, що, як показують дослідження, проведені в різних країнах, воно має чіткі риси гендерної проблеми. Тому не дивно, що жертвами цього насильства стають, в основному, жінки та неповнолітні [12, с. 201].

Причинами прояву насильства в сім'ї є такі чинники:

- психологічні: психічні розлади, високий рівень агресії, власний негативний досвід дитинства, низька самооцінка осіб;
- соціальні: патріархальна культура, нерівномірний розподіл влади між чоловіками і жінками, стереотипність уявлень про ролі в сім'ї та виховання дітей; високий рівень алкоголізації населення; поширення наркоманії;
- економічні: зниження рівня життя частини населення, безробіття, соціально-побутова невлаштованість.

Часто виправдання насильства є наслідком гендерних стереотипів, які майже не змінилися протягом останніх років, особливо у сільській місцевості. Якщо чоловік вважає, що жінка не справляється із відведеною їй роллю, скажімо, домогосподарки, переступає установлені межі чи ставить під сумнів його права, ставиться до нього, з його суб'єктивної точки зору, неповажливо, то він може відповісти насильством.

Саме проблема насильства в сім'ї тісно пов'язана із такими явищами, як бездоглядність та безпритульність дітей; зростання кількості розлучень; формування насильницького менталітету нації; жебракування; втрати загальнолюдських цінностей любові та взаєморозуміння; а також виступає однією з передумов скоєння злочинів у суспільстві [13].

Крім того, усе більше науковців у пошуках відповіді на це питання почали звертати увагу на дитячий і особливо на підлітковий контингент. Адже підлітковий вік – це

час формування основ міжстатевих відносин, коли закладаються головні принципи, з яких у майбутньому буде складатись особиста практика сімейних стосунків. Якими будуть ці відносини залежить багато в чому від тих знань, які підліток отримав із середовища, що його оточує, засвоїв у процесі соціалізації, перевірів на власному досвіді, а відтак закріпив у жорстких формах певних стереотипів, оперувати якими, і апелювати якими він буде в майбутньому [12, с. 201].

Сімейне насильство, на думку С.Н. Абельцева, має певну специфіку, адже «саме в сім'ї необхідно шукати витоки насильства як явища, яке широко розповсюджене в нашому житті» [14, с. 66].

Ситуація, коли насильство в родині сприймається як належне, є практично узаконеним, припустимим стандартом поведіння, отруєє і розкладає родину і все суспільство. За даними безлічі досліджень, здавалося б, приватна проблема домашнього насильства має тісний зв'язок із загальною проблемою насильства в сім'ї. Не дарма говорять, що корені всіх суспільних проблем необхідно шукати в родині. Виховання в умовах насильства в родині призводить до появи нових поколінь дітей, схильних до насильства у світовому масштабі. Тому дослідники звертають увагу на те, що і Сталін, і Гітлер виростили в родині, де процвітало насильство [15, с. 78].

Л. Кобелянська цілком вірно зазначає, що коли говориться про насильство в сім'ї, здебільшого маються на увазі маргінальні групи: алкоголіки, наркомани, неблагополучні сім'ї. Якщо ж звернутися до експертної оцінки змін, які відбуваються в суспільстві, то виявиться: збільшується кількість випадків домашнього насильства в сім'ях, що зовні здаються благополучними... Робити висновки про групи ризику, виходячи з традиційних уявлень, що насильство там, де немає освіченості, матеріального добробуту, схильності до алкоголю, нині неправильно. Природа насильства інша, його прояви надзвичайно різноманітні в сучасному суспільстві, особливо урбанізованому [16, с. 55].

Ефективним способом вивчення, боротьби й профілактики гендерного насильства є спосіб виділення сфер, де може траплятися насильство щодо жінок. По суті, ми маємо справу з трьома таким сферами – родина, соціальна спільнота й держава, що є ключовими у відтворенні або протидії такому соціальному явищу, як насильству в цілому та гендерне насильство зокрема. Родина як основа будь-якої спільноти завдяки первинній соціалізації відтворює моделі поведінки, що закріплюються тією або іншою спільнотою

в школах, церквах, під час спілкування з однолітками й суспільством загалом. Держава ж як гарант стабільності через свої правові норми підтримує функціонування гендерних ролей у тому вигляді, в якому це необхідно для даного суспільства. Ефективна боротьба з цим негативним соціальним явищем лежить у площині між такими сферами громадського життя, як культура, мораль і право [17, с. 149].

Важливим, на наш погляд, є також чітке усвідомлення всього обсягу соціальних втрат від існування насильства щодо жінок:

- жінка як об'єкт насильства може втратити здоров'я, життя, родину, можливість одержання освіти, роботи, певний рівень професіоналізму, повагу в суспільстві, можлива деградація її як особистості з такими наслідками, як проституція, наркоманія, алкоголізм;

- родина в таких випадках втрачає повноцінне потомство, можливість нормального виховання дітей, стабільний економічний статус, що призводить до розпаду сімейних відносин;

- суспільство ж через втрату повноцінної особистості втрачає професійного працівника, родину, як свою основу, зазнає непоправних втрат інтелекту, талантів, трудових ресурсів, стабільності і, як наслідок, потенціалу для розвитку;

- держава внаслідок існування всього переліченого вище, насамперед, втрачає соціальну й політичну безпеку.

Таким чином, насильство щодо жінок, зокрема, економічно не вигідне, оскільки вартість його висока й охоплює вартість медичної, правової та психологічної допомоги постраждалих, втрачені доходи через відсутність жінок на робочому місці, судові витрати, утримання винуватців у місцях позбавлення волі і т. д. Отже, найкращою економією і найкращим вкладенням засобів є запобігання насильству [17, с. 150].

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок про те, що сім'я як осередок суспільства без підтримки державних інституцій не завжди спроможна гармонійно існувати. Домашнє насильство є актуальною проблемою сьогодення як для родин, де воно вчиняється, так і для всього суспільства загалом, адже це одна з найбільш поширених в цілому світі форм порушення прав людини. Домашнє насилля стає трагедією для багатьох людей, руйнуючи фундамент безпеки суспільства в цілому. Сукупність суб'єктивних та об'єктивних чинників, розглянутих у даному дослідженні, призводять до існування сімейного насилля. Жертвами домашнього насильства можуть стати представники всіх вікових, соціально-еко-

номічних, національних, освітніх, релігійних, професійних груп. Загальною ознакою жертв домашнього насилля є те, що вони страждають від людей, з якими підтримують або ж підтримували близькі, сімейні стосунки. Україна на даний час продовжує перебувати в перехідному періоді, для якого характерна фінансово-економічна нестабільність. Держава визнає існування проблеми насильства в сім'ї, протидія якій є одним із пріоритетних напрямків державної політики. Проте Україна як правова демократична європейська держава повинна переймати та застосовувати зарубіжний досвід у вирішенні питань попередження насильства в сім'ї, удосконалювати законодавчу базу та підвищувати ефективність превентивних заходів з протидії цьому негативному явищу.

Ключові слова: насильство, члени сім'ї, домашнє насильство, причини насильства в сім'ї, гендерні стереотипи, соціальні втрати, запобігання насильству в сім'ї.

Стаття присвячена дослідженню поняття насильства в сім'ї як соціально-негативного, всесвітньо поширеного явища сучасності, розкриттю факторів, що призводять до його виникнення та ескалації, а також його непоправних наслідків.

Статья посвящена исследованию понятия насилия в семье как социально-негативного всемирно распространенного явления современности, раскрытию факторов, которые приводят к его возникновению и эскалации, а также его непоправимых последствий.

The article is devoted research of concept of violence at a family as socialnegative widespread phenomena in the world, to opening of factors which bring the phenomena over of contemporaneity to his origin and escalation, and also his irreparable consequences.

Література

1. Дмитренко Н.І. Попередження домашнього насильства у сім'ї : метод. рекомендації / Н.І. Дмитренко, Н.В. Тропін, П.А. Власов ; Дніпропетр. юрид. ін-т МВС України. – Дніпропетровськ, 2001. – 56 с.
2. Кузьміна І.Р. Защита от насилия в семье в новом уголовном законодательстве Украины / І.Р. Кузьміна // Актуальні проблеми політики. – 2002. – № 13–14. – С. 582–586.
3. Сердюк Л.В. Насилие: криминологическое и уголовно-правовое исследование /

Л.В. Сердюк ; под ред. С.П. Щербы. – М. : Юрлитинформ, – 2002. – 384 с.

4. Крижна Л.В. Злочини у сфері сімейно-побутових відносин (кримінологічний аспект) : монографія / Л.В. Крижна ; КІВС – К. : Вид-во КІВС при НАВС України, 2003. – 105 с.

5. Возна Т.І. До проблеми попередження насильства в сім'ї / Т.І. Возна // Вісник Національного університету внутрішніх справ України. – 2002. – № 18. – С. 55–60.

6. Еквіно Г.Г. Правила щодо здійснення поліцією реагування у випадках домашнього насильства / Г.Г. Еквіно // Громадська програма співробітництва по запобіганню насильству в сім'ї : матеріали 1-го міжнар. наук.-практ. семінару (м. Одеса, 25 лютого – 6 березня 1999 р.) : зб. тез. доп. – О. : ОІВС, 1999. – С. 25–36.

7. Келлі Ліз. Насильство щодо жінок і дітей. Новий погляд на поліцейську діяльність, її інноваційність та професіоналізм : посібник / Л. Келлі. – Львів : Астролябія, 2011. – 176 с.

8. Безпальча Р. Запобігання домашньому насильству і торгівлі жінками : підручник з проведення тренінгів / Р. Безпальча, О. Кустова, М. Шкурлат. – К. : Winrock International, 2001. – 256 с.

9. Кінаш Я. Насильство в сім'ї: реалії сьогодення / Я. Кінаш, А. Макогонюк // Право України. – 2011. – № 11–12. – С. 170–175.

10. Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15.11.2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/2789-14>.

11. «Найпоширеніше насильство – сімейне»: [інтерв'ю нар. депут., членом Коміт. з пит. законод. забезп. правоохор. д-сті, президентом Міжнар. жіноч. правозах. центру «Ла-Страда – Україна» К. Левченко / підг. К. Балабуєва] // Віче. – 2007. – № 9–10. – С. 53–55.

12. Самченко М.Ю. Сімейне насильство як складова насильства у побуті / М.Ю. Самченко // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні : зб. тез. доп. (26 вересня 2008р., Львів) – Л., 2008. – С. 200–202.

13. Насильство проти жінок: що про це думають молоді люди? : оновлене дослідження / Британська Рада в Україні. – К., 2008. С. 3–10.

14. Абельцев С.Н. Личность преступника и проблемы криминального насилия / С.Н. Абельцев. – М. : Закон и право, ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 207 с.

15. Роменський Г.І. Домашнє насильство та шляхи його подолання / Г.І. Роменський // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених. – 2004. – № 5. – С. 74–78.

16. «Дослідити природу насильства»: [інтерв'ю з менедж. проекту Прогр. рівн. можливостей ПРООН Кобелянською Л. / підг. К. Балабуєва] // Віче. – 2007. – № 9–10. – С. 55.

17. Ілікчієва К.І. Насильство щодо жінок: історико-соціальні аспекти / К.І. Ілікчієва // Часопис Київського університету права НАН України. – 2007. – № 1. – С. 147–151.